

Дубинський І.Ю.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Досліджено класифікаційну специфіку функцій держави в концептуальних положеннях теорії держави і права. Доведено, що класифікаційні дії в концепції функцій держави мають відбуватись за різними категоріальними явищами залежно від того, в чийх інтересах (політичних, економічних, соціальних, правових та ін.) провадиться діяльність держави (функціональна складова частина держави). Класифіковано функції держави як загальні (політичні, економічні, соціальні, правові та ін.) і групові (функції, спрямовані на захист інтересів певних груп суспільства). З'ясовано, що загальні функції (політичні, економічні, соціальні, правові та ін.) – це стратегічні напрями діяльності держави, довготривалі і такі, що спрямовані на задоволення інтересів суспільства загалом та стосуються усіх без винятку верств населення. Показано, що головні характеристики функцій держави можна пов'язати з загальнолюдською сутністю держави, з активною позицією як всередині країни, так і за її межами, з наявністю історичної зумовленості і змінності функцій держави, з об'єктивізацією у функціях держави найбільш важливих закономірностей життя суспільства (політичних, економічних, соціальних, правових та ін.). Доведено, що функції держави наділені історичністю, тобто виходять з історичних явищ і погляду їхнього виникнення і розвитку, розглядаючи їх у контексті конкретних історичних умов існування на різних етапах розвитку суспільства і держави, а також залежно від трансформацій політичних, економічних, соціальних, правових факторів. Поглиблено визначення функцій держави як основних напрямів її діяльності, що залежать від об'єктивних потреб спільних відносин людей у вирішенні загальних справ, змістове наповнення яких скеровано історичним напрямом суспільства. Аргументовано, що виконання функцій держави – це багатоскладний процес діяльності держави опосередковано і безпосередньо через державні органи та їхніх посадових осіб.

Ключові слова: функції держави, типологія функцій держави, філософсько-правова система, концептуальні положення, теорія держави і права.

Постановка проблеми. Функціонування держави являє собою досить складний і динамічний процес, теоретичне осмислення якого потребує значних зусиль і викликає серйозні розбіжності серед учених. Як відомо, під функціями держави розуміють основні напрями її впливу на суспільні відносини, зумовлені природою, сутністю і соціальним призначенням держави. У процесі дослідження функцій держави у філософсько-правовій системі концептуальних положень теорії держави і права цікавим й актуальним є те, як пов'язані між собою різні функції держави. Це визначається за об'єктивними умовами і закономірностями розвитку суспільства. Однак такі об'єктивні умови мають бути усвідомлені й дістати відповідне вираження в діяльності державного апарату та нормативно-правового закріплення, у тому числі через встановлення компетенції державних органів. Іншими сло-

вами, має місце поєднання об'єктивованих і суб'єктивованих факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функції держави як одна базових положень теорії держави і права становлять специфічний науковий предмет дослідження, відповідно, і класифікаційні особливості встановлення функцій держави, їхніх характеристик і форм виявлення потребують спеціального філософсько-правового інструментарію. За останні роки проблематика класифікації функцій держави була висвітлена у працях таких науковців, як В.Е. Теліпко [11], С.І. Здіорука [12], О.М. Балинська [2; 3], В.І. Тимошенко [8], Т.З. Гарасимів [3], О.В. Зайчука [1], Н.М. Оніщенко [1; 4], Ю.М. Тодика [6], С. Гусарев [5], А. Колодій [5], І.А. Безклубий [7], І.С. Гриценко [7], О.О. Шевченко [7], В.Д. Бабкін [9] та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження класифікаційних особливостей функцій

держави як однієї з фундаментальних положень теорії держави і права, з'ясування принципової різниці між функціями держави та їхніми характерологічними особливостями.

Виклад основного матеріалу дослідження. За концептуальними положеннями теорії держави і права, функції держави – це розподіл на окремі типи, види, групи залежно від різних критеріїв (політичних, економічних, соціальних, правових та ін.), що набувають практичного значення для напрацювання стратегій і рекомендацій із трансформації, перетворення та модернізації певних напрямів діяльності держави.

Класифікаційні дії в концепції функцій держави, на нашу думку, мають відбуватись за різними категоріальними явищами, залежно від того, в чий інтересах (політичних, економічних, соціальних, правових та ін.) провадиться діяльність держави (функціональна складова частина держави), і звідси функції поділяють на загальні (політичні, економічні, соціальні, правові та ін.) та групові (функції, спрямовані на захист інтересів певних груп суспільства). Так, загальні функції (політичні, економічні, соціальні, правові та ін.) – це стратегічні напрями діяльності держави, довготривалі і спрямовані на задоволення інтересів суспільства загалом, стосуються всіх без винятку верств населення. Суспільству притаманні взаємодія і співробітництво різних груп, соціальних об'єднань та окремих громадян і прошарків населення, чий загальні справи й інтереси реалізуються державою. Як суб'єкт загальної діяльності в інтересах усього суспільства держава є механізмом управління загальними справами сукупності людей, об'єднаних певними відносинами, зумовленими історично змінним способом виробництва матеріальних і духовних благ. Про це свідчить й історичний досвід розвитку держави і суспільства, їхньої взаємодії [8; 12].

Разом із тим є низка положень, які поділяють практично всі дослідники теорії держави і права. Такі положення можна узагальнити і класифікувати. Отже, головні характеристики функцій держави можна пов'язати з а) із загальнолюдською сутністю держави; б) активною позицією як всередині країни, так і за її межами; в) історична зумовленість і змінність функцій держави; г) об'єктивність в функціях держави найбільш важливих закономірностей життя суспільства (політичних, економічних, соціальних, правових та ін.). Функції держави наділені історичністю, тобто виходять з історичних явищ і погляду їхнього виникнення і розвитку, розглядаючи їх

контексті конкретних історичних умов існування на різних етапах на різних етапах розвитку суспільства і держави, а також залежно від трансформацій політичних, економічних, соціальних, правових факторів [9–11].

Функції держави – це основні напрями її діяльності, що залежать від об'єктивних потреб спільних відносин людей у вирішенні загальних справ, змістове наповнення яких скероване історичним напрямом суспільства.

Виконання функцій держави – багатоскладний процес дії держави через державні органи та їхніх посадових осіб на певне коло суспільних відносин.

Типологію функцій держави традиційно поділяють за соціальним призначенням державної діяльності. Загальносоціальні функції характеризують діяльність сучасної держави в галузі захисту прав і свобод людини в різних сферах. Вони несуть великий демократичний потенціал і спрямовані на задоволення інтересів усього суспільства, забезпечення суспільного розвитку на основі норм і принципів демократії, особистої безпеки і свободи громадян [7].

Поряд із загальносоціальними держава протягом тисячоліть виконує і функції захисту групових інтересів. Вони являють собою такі напрями діяльності держави, що якнайповніше спрямовані на вираження й задоволення інтересів певних соціальних сил – правлячих угруповань, за якими стоять ті верстви населення, які становлять соціальну базу здійснення державної влади. Держава використовується панівною елітою як владна політична організація правлячої соціальної групи в цілях обслуговування її інтересів. У таких випадках державні функції спрямовуються на утримання населення в тих політико-правових межах, які вигідні правлячій еліті, використовуючи різні методи – стримування, виховання, підпорядкування та ін. У ХХ ст., особливо в другій половині, в західних країнах ці функції відійшли на другий план у зв'язку з появою середнього класу, що значно пом'якшило наявні в суспільстві суперечності.

Функції держави можна поділити залежно від її типу. Така класифікація залежить від того, за яким критерієм виокремлюється сам тип держави – формаційним чи цивілізаційним. Так, наприклад, беручи за основу формаційну ознаку, можна виокремити функції рабовласницької, феодальної, буржуазної, соціалістичної держав. Ця класифікація була домінуючою в радянській юридичній літературі. Відповідні функції є об'єктивною

категорією, з чим пов'язана неприпустимість панівної в радянські часи надмірної ідеологізації вчення про них, наприклад, протиставлення функцій соціалістичної держави функціям буржуазної як демократичних антидемократичним. Спільним недоліком класифікації функцій за формаційною ознакою є їхня абсолютизація, винятково з класових позицій, невизнання інших підходів, зокрема цивілізаційного.

За рівнем соціальної значимості в суспільному житті функції держави можна поділити на головні і похідні. До головних функцій належать найважливіші напрями діяльності держави, які мають пріоритетне значення на конкретному етапі розвитку суспільства. Так, головними в умовах сучасної демократичної держави є функція захисту прав і свобод людини, економічна, соціальна функції. Вища ступінь їх соціальної значущості має безспірний і до того ж об'єктивний характер, оскільки здійснення функцій держави є основою забезпечення нормального розвитку суспільства, особистої безпеки людей, їх матеріального благополуччя.

Похідні функції – це такі, які мають супроводжувальний, допоміжний або обслуговуючий характер, наприклад, функція податкообкладання і фінансового контролю, яка має допоміжну природу щодо економічної та соціальної функцій.

Разом із тим така класифікація не означає установленість одних функцій серед головних, а інших – серед похідних. Перехідність функцій з одного розряду до іншого зумовлена важливістю завдань, що постають на різних історичних етапах, які вирішуються державою. Так, у разі кризи в умовах ведення війни, екологічних та інших масових катастроф на перше місце в системі функцій можуть виступати політична, оборонна, екологічна функції держави.

За часом дії функції держави поділяються на постійні і тимчасові. Постійні функції здійснюються державою протягом тривалого часу і притаманні їй на усіх або більшості етапів її існування, функціонування та розвитку (політична, соціальна, організація оборони країни та ін.). Тимчасові з'являються внаслідок виникнення специфічних умов суспільного розвитку, необхідності вирішення деяких невідкладних задач. У міру їх зникнення вони припиняють своє існування (керівництво військовими операціями під час війни, боротьба з епізоотіями, стихійним лихом та ін.).

Спрямованість діяльності держави на вирішення внутрішніх чи зовнішніх завдань слугує

критерієм поділу функцій на внутрішні і зовнішні. Внутрішні функції дають уявлення про напрями діяльності держави всередині країни, виявляючись у таких сферах життя суспільства, як економічна, екологічна, соціальна та ін.

Зовнішні функції дають уявлення про діяльність держави поза її межами, характеризують її напрями діяльності на міжнародній арені в галузі встановлення і підтримування відносин з іншими державами (захист країни, забезпечення інтеграції у світову економіку, підтримка світового порядку та ін.).

Як внутрішні, так і зовнішні функції не можуть бути однаковими для всіх держав. Певні відміни залежать від типу держави і характеру політичного режиму, від етапів її розвитку, міжнародної обстановки, характеру взаємовідносин співіснуючих між собою держав. Між внутрішніми і зовнішніми функціями є тісний зв'язок. Кожна держава заради найефективнішого вирішення внутрішніх завдань вступає у відносини з іншими країнами у сфері економіки, політики, культури, розбудови збройних сил, за допомогою яких держава може ефективно вирішувати ті проблеми, які з різних причин не може вирішити самостійно, особливо тоді, коли для цього бракує необхідних сировинних та інших матеріальних ресурсів. Це призводить до того, що значна частина зовнішніх функцій є продовженням внутрішніх, особливо в державах з однотипною соціальною базою.

Таким чином, держава будь-якого історичного типу реалізує себе в діяльності і, отже, має функціональну основу, в якій проявляється щось незмінне, що притаманне на всіх етапах еволюції як особливого феномена соціальної реальності, що відрізняється від інших феноменів. Іншими словами, саме ці універсальні функції (і тільки вони) втілюють сутнісні характеристики держави як інституціонального вираження діяльності, спрямованої на вирішення загальних питань. Найбільш важливою, на нашу думку, є функція підтримки цілісності суспільства шляхом забезпечення динамічності процесів і задоволення загальних інтересів індивідумів. Звісно ж, така функція притаманна всім державам, на якому б рівні еволюції вони не перебували і саме в ній відображається соціальне призначення держави.

З огляду на сказане, ми не можемо погодитися з думкою, що функції держави спрямовані на підтримку системної цілісності власне держави. Для такої позиції характерні як мінімум два недоліки: по-перше, держава розглядається як самодостатня замкнена система; по-друге, як феномен, що має

самоцінність із суб'єктивних позицій. Безперечно, держава, подібно до інших соціальних інститутів, має внутрішню впорядкованість, а також низку інших системних характеристик. Така впорядкованість є результатом того конструювання соціальної реальності в діяльності індивідів, про який йшлося в попередніх розділах нашого дослідження. Однак системні характеристики держави існують лише як частина більш загальної системності, а саме системності суспільства.

На нашу думку, держава не є самостійною замкненою системою, а виступає як одна із соціальних підсистем. Отже, її цілісність безпосередньо залежить від цілісності суспільства, на підтримку якої спрямована діяльність держави, і тому неможливо говорити і про самоцінність держави. Зрештою, діяльність держави оцінюється залежно не від того, як ця діяльність забезпечує її власне існування, а від того, як держава забезпечує об'єктивні передумови існування людей, тим самим сприяючи закріпленню в їхніх соціальних взаємодіях історично певної міри свободи, якою

у всі часи володіють члени суспільства, і розширенню цього на подальших етапах соціальної еволюції.

Висновки. Таким чином, у підтримці системної цілісності суспільства, забезпеченні об'єктивних передумов існування її членів і закріпленні в соціальних взаємодіях історично певного рівня свободи полягає універсальна (генеральна) функція держави, що притаманна державі на будь-яких етапах еволюції і витікає з сутності держави як соціального феномена. Ця функція в державах різних історичних типів конкретизується у вигляді спеціальних, соціально й історично зумовлених функцій, які є важливими типологічними характеристиками держав, що стоять на відповідному щаблі еволюції. На відміну від універсальної, спеціальні функції не пов'язані безпосередньо з правовим змістом держави, і тому вони не залишаються незмінними в часі функціонування. Саме тому, на наш погляд, держава, особливо сучасна правова демократична держава, набуває своєї цінності і суб'єктивованого сенсу.

Список літератури:

1. Вступ до теорії правових систем : монографія / за заг. ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ : Юридична думка, 2006. 432 с.
2. Балинська О. Семіотика права : монографія. Львів : Львівське ДУВС, 2013. 416 с.
3. Балинська О.М., Гарасимів Т.З. Проблеми теорії держави і права / Львів. держ. ун-т внутр. справ. 2-ге вид., перероб. і доп. Львів, 2010. 416 с.
4. Оніщенко Н.М. Правова система і держава в Україні : монографія. Київ : КНЕУ, 2012.
5. Гусарев С., Колодій А. Фундаменталізація теорії держави і права. *Право України*. 2009. № 4. С. 194–196.
6. Тодика Ю.М. Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика : монографія. Харків : Факт, 2013. 328 с.
7. Безклубий І.А., Гриценко І.С., Шевченко О.О. та ін. Історія українського права : навч. посібник / за ред. І.А. Безклубого. Київ : Грамота, 2017. 334 с.
8. Тимошенко В.І. Розвиток теорії держави в політико-правовій думці України і Росії (кінець XIX – початок XX ст.) : монографія / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2004. 358 с.
9. Бабкін В.Д. Взаємозв'язок філософії права та загальної теорії держави і права. *Проблеми філософії права*. 2018. № 1. С. 56–60.
10. Тімочко О.Ю. Методологічні аспекти юридичної науки теорії держави і права. *Держава і право*. 2006. Вип. 34. С. 99–104.
11. Теліпка В.Е. Універсальна теорія держави і права. Київ : Біноватор, 2007. 512 с.
12. Гуманітарна політика Української держави в новітній період : монографія / за ред. С.І. Здіорука. Київ : НІСД, 2016. 403 с.

Dubinsky I.Yu. CLASSIFICATION PECULIARITIES OF THE STATE FUNCTIONS

The classification of specific features of state functions in the conceptual positions of the theory of state and law is investigated. It is proved that classifying actions in the concept of state functions should be carried out according to various categorical phenomena, depending on which interests of the state (political, economic, social, legal, etc.) are carried out (the functional component of the state). The functions of the state are classified into general (political, economic, social, legal, etc.) and group (functions aimed at protecting the interests of certain groups of society). It has been determined that the general functions (political, economic, social, legal, etc.) are the strategic directions of the state's activity, long-term and those aimed at satisfying

the interests of society as a whole and affecting all without exception of the population. It is shown that the main characteristics of state functions can be related to the general human essence of the state; with an active position both inside the country and abroad; with the presence of historical conditionality and variability of state functions; with objectification in the functions of the state of the most important patterns of life of society (political, economic, social, legal, etc.). It is proved that the functions of the state are endowed with historicity, that is, they proceed from historical phenomena and from the point of their origin and development, considering their context of concrete historical conditions of existence at different stages of development of society and the state, as well as depending on the transformations of political, economic, social and legal factors. Deepening of the definition of the functions of the state as the main directions of its activity, which depend on the objective needs of people's common relations in solving common affairs, the content content of which is directed by the historical direction of society. It is argued that the fulfillment of state functions is a complex process of state activity indirectly and directly through state bodies and their officials.

Key words: *functions of the state, typology of state functions, philosophical and legal system, conceptual provisions, theory of state and law.*